

Beethoven och musikens makt

Ett krigsminne

Årets kulturhuvudstad är Umeå. Man öppnar i januari med Norrlandsoperans uruppförande av nio nyskrivna verk av svenska kompositörer som för en dialog med Beethovens symfonier.

Beethovens symfonier... så olika minnen de kan väcka.

Året skrevs 1942, jag var tonåring och allt jag visste om Beethoven var det jag hade fått höra av vår musikintresserade lärare på gymnasiet. Jag hade aldrig hört en enda ton av det stora geniet. Vi var fattiga, vi hade inte ens en radio. Hösten 1938 hade vi flytt från det av Hitler ockuperade gränsområdet och bodde nu i en usel lägenhet i en gudsförgäten avkrok, ett litet gruvsamhälle i Sydmähren. Där gavs det inga konserter och det enda musikinstrument som fanns hemma var en resegrammofon. Bland de skivor som min mor spelade var någon Beethovensymfoni garanterat inte med.

Vår flykt hjälpte inte i längden, bara ett halvår senare rullade de tyska stridsvagnarna in igen och nu levde vi i det man kallade Protektorat Böhmen und Mähren. Hösten 1941 hade vi fått en ny riksprotektor med den imponerande titeln "Chef des Reichssicherheitshauptamtes, SS-Obergruppenführer und General der Polizei", hans namn var Reinhard Heydrich. Det skorrade illa i tjeckiska öron, kändes som sand mellan tänderna. Bäraren visade sig snart värdig allt hans titel skvallrade om. Han blev tillsatt av Hitler för att lära de motspänstiga tjeckerna att lyda. Och det fick vi snart lära oss. Var och varannan morgon, mitt på första sidan i tidningen kunde vi se en svartinramad ruta och läsa: "Ståndrätten i XX dömde i går följande personer till döden, dödsdomarna verkställdes i morse" – och sedan en rad namn, ibland hela familjer. De brott man sonade med döden kunde vara en svartslaktad gris eller lyssnande till fientlig radio.

Året 1942 blev det svartaste av ockupationsåren. I maj dödades Heydrich av tjeckiska motståndsmän. Vi jublade men Hitler blev ursinnig. Heydrich hade varit hans favoritbödel och kanske blivande efterträdare, och den rasande Führern beordrade att 10 000 tjecker, framförallt intellektuella, skulle gripas och omedelbart skjutas. Det blev inte riktigt så, men Heydrich fick en stilenlig statsbegravning och ett eget frimärke.

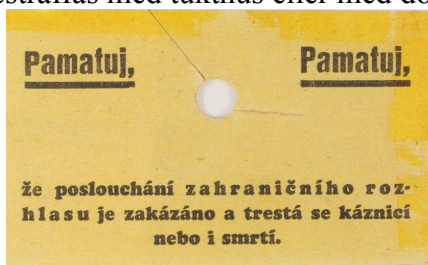

De följande veckorna blev en skräckens tid. Nazisternas hämnd på tjeckerna blev inte fullt så grym som Hitler önskade men ändå fruktansvärd. Hela samhällen omringades av polistrupper och genomsöktes i jakt efter attentatsmännen, byn Lidice utplånades, de svartinramade rutorna i tidningarna blev för varje dag längre.

Och det är nu som Beethoven kommer in i bilden. Inte så att jag lyssnade till hans symfonier. Åh nej, vi hade ju ingen radio. Men det hade grannarna, och det fanns BBC. BBC hade sändningar på tyska och på tjeckiska och dessa radiosändningar var den enda lilla öppning, det enda lilla fönstret ut mot den fria världen där utanför vårt fängelse. Visserligen var de svåra att höra, tyskarna hade tagit bort kortvågsspolar från våra radioapparater och mellanvågen var så svårt störd av tyska störningssändare att vi måste sitta med örat tryckt mot apparaten för att överhuvud uppfatta något i bruset. Oftast kunde man höra och förstå bara brottstycken av det som sades, vi svor och förbannade tyskarna men lyssnade i alla fall. Klockan halv åtta varje kväll satte man upp mörkläggningsgardinerna, låste dörrarna, samlades runt radion och försökte fånga in den knappt hörbara rösten med de efterlängtrade nyheterna, de riktiga, viktiga, sanna nyheterna.

Från januari 1941 började BBC:s sändningar till de av Hitler ockuperade länderna med en ny signal, åtta pucks slag som upprepade två takter – ta-ta-ta-tam... ta-ta-ta-tam ... En ödesmättad melodi som jag fortfarande kan höra och som ännu ger mig kalla kårar på ryggen. Det var nu som miljoner människor i det tyskockuperade Europa stiftade bekantskap med Beethovens Femma, i alla fall med Ödessymfonins första två takter. För oss var det själva Ödet som klappade på dörren, ett obevekligt Öde som bultade på Hitlers dörr.

På radioapparaten volymrätt satt en gul lapp. Den var utfärdad av myndigheterna och det var straff på att ta bort den. På lappen stod det: ”Kom ihåg, Kom ihåg, att avlyssnande av utländska radiosändningar är förbjuden och bestraffas med tukthus eller med döden”.

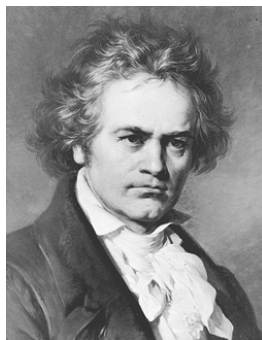
Det var klara besked, och den svartinramade rutan på tidningarnas förstasida talade om att det inte var något tomt hot. Det som ansågs försvårande och medförde det svåraste straffet var att föra vidare vad man hade hört eller att lyssna i grupp.

Och det var precis vad vi gjorde en kväll, hos en kvarnägare i en annan mährisk by. Vi stod samlade kring radion som fanns ovanpå byrån, det var mjölnaren, åldgesällen, ett par av hans medhjälpare och jag. Den tjeckiska sändningen hade just slutat och den tyska började med Beethovens pukor som denna dag hördes ovanligt bra. Sedan kom en klar tysk röst. ”Hier ist London! Hier ist London”. I samma ögonblick öppnades dörren och in kom två uniformsklädda tyskar i sällskap med en stor schäfer.

Jag vet inte vad de tänkte när de såg oss stående dödysta kring radion som någon i gruppen hade haft sinnesnärvaro nog att stänga. Vad jag och de andra i detta ögonblick tänkte och kände är lätt att gissa. Hade de hört? Tyskarna vinkade åt mjölnaren som fick följa med dem. Vi andra stod kvar i rummet och såg på varandra, ingen sade ett ord. Mjölnaren återvände efter en kvart med ett stort leende. Tyskarna skulle hem på permission och ville köpa några kilo mjöl svart. Det fick det, mycket billigt. Men det var en lång kvart.

Ett av de Damoklessvärd som ständigt svävade över oss unga var hotet att bli inkallad till tvångsarbete i Tyskland. Hela årgången 1924 och många av mina jämnåriga blev uttagna till ”Arbeitsdienst” i Riket. De skickades till obehagliga ställen, blev inhysta i lägerbaracker och fick tio timmar om dagen slita i krigsviktiga företag som dag och natt utsattes för de allierades bombräder. En av mina kamrater var med om den fruktansvärda eldstormen i Hamburg 1943, en annan hamnade i Organisation Todt, räddningstjänsten som ryckte ut under bombräderna för att släcka bränder och riva bombskadade hus.

Min kallelse kom också, så klart. Och här kommer Beethoven in i bilden igen.

Något som hjälpte oss att överleva ockupationen var att tyskarna var giriga och mutbara. Kanske inte alla, möjligen inte gestapomännen, men i alla fall de flesta andra. Detta var en blotta i nazisternas annars så effektiva förtryckarsystem som vi inte skämdes för att utnyttja. Det gällde bara att känna till människors svaga sidor och ha de rätta kontakterna, och det var något som min

smarte chef behärskade till fullo. Den som kunde stoppa en tvångskommendering till Tyskland var arbetsmyndighetens tyske läkare. Doktor Reimann var tysk, en hygglig tysk som inte gick omkring med partimärket på rockslaget, men det hade varit helt galet att försöka muta honom med pengar. Men doktor Reimann var en stor musikälskare. Hur min chef lyckades komma över något så sällsynt och eftertraktat som ett album med Beethovens symfonier har jag ingen aning om, jag vet inte heller vilken inspelning det var eller vad albumet kostade, men jag vet att det var doktor Reimanns passion för musiken och för Beethoven som räddade mig från tvångsarbetet i Riket.

Tack Beethoven! Musikens makt...

LEO KRAMÁR